

**O'ZBEKISTONDA SOLIQQA TORTISHNING NAZARIY A
SOSLARI VA SUD TIZIMI VA JARAYONLARI**

Musayev Azimjon Akramovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

"Iqtisodiyot" fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, barqaror iqtisodiy rivojlanish, daromadlarni qayta taqsimlash va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim vositasidir. Ushbu tadqiqot soliqqa tortishning nazariy asoslarini, uning tasniflarini va asosiy tamoyillarini, shuningdek, O'zbekistondagi soliq tizimining tuzilishi va so'nggi islohotlarini o'rganadi. Tadqiqotda sifatli analitik yondashuv qo'llaniladi, klassik va zamonaviy iqtisodiy nazariyalarni milliy qonunchilik bazasi va xalqaro eng yaxshi amaliyotlar bilan bir qatorda ko'rib chiqadi. O'zbekistonning so'nggi soliq islohotlari, jumladan, soliq stavkalarini pasaytirish, soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirish va hisobot berish tartiblarini soddalashtirish biznes muhitini sezilarli darajada yaxshiladi va ixtiyoriy ravishda rioya qilishni oshirdi. Biroq, soliq bazasini kengaytirish, soyali iqtisodiyotni kamaytirish va soliq imtiyozlarini optimallashtirishda muammolar saqlanib qolmoqda. Maqolada soliq ma'muriyatchiligini yanada modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni integratsiyalash va global standartlarga moslashtirish soliq tizimining samaradorligini oshirish uchun juda muhim ekanligi haqida xulosa qilinadi. Ushbu chora-tadbirlar nafaqat fiskal barqarorlikni mustahkamlaydi, balki investitsiya jozibadorligi va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Kalit so'zlar: Soliqqa tortish, fiskal siyosat, soliq tizimi, iqtisodiy rivojlanish, O'zbekiston, soliq islohoti, davlat moliyasi.

KIRISH

Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Zamonaviy iqtisodiyotlarda soliq tizimlari nafaqat daromad yaratish, balki o'sishni rag'batlantirish, tenglikni ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun ham mo'ljallangan. Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Soliqda tizimlari nafaqat daromad yaratish, balki o'sishni rag'batlantirish, tenglikni ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun ham mo'ljallangan bo'lib davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Soliqlar davlatning iqtisodiy mexanizmidagi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Har qanday davlat o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun soliq tizimiga tayanadi. Soliqlar orqali davlat byudjeti shakllantiriladi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ta'minlanadi. Soliqqa tortish tizimi davlat iqtisodiy siyosatining ajralmas qismi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida soliq tizimi mustaqillikdan keyin bosqichma-bosqich rivojlanib, hozirgi kunda zamonaviy talablar asosida takomillashtirilmoqda.

Soliqlar orqali davlat byudjeti shakllanadi, ijtimoiy dasturlar moliyalashtiriladi va iqtisodiyot tartibga solinadi. Shu bilan birga, soliqqa oid nizolarni hal etish mexanizmi – sud tizimi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda soliq tizimini modernizatsiya qilish, tadbirkorlikni rivojlantirish va soliq yukini kamaytirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, soliq tizimi bilan bog'liq nizolarni hal etishda sud tizimining roli ortib bormoqda.

Soliqqa tortish iqtisodiy kategoriyalardan biri bo'lib, davlat va soliq to'lovchilar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni ifodalaydi.

Soliqlarning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- fiskal funksiyasi (davlat daromadini shakllantirish)
- tartibga soluvchi funksiyasi (iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatish)
- ijtimoiy funksiyasi (daromadlarni qayta taqsimlash)

Soliqqa tortish tamoyillari esa adolatlilik, aniqlik, qulaylik va tejamkorlikdan iborat bo'lib, ular soliq tizimining samaradorligini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI.

Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy iqtisodiyotlarda soliq tizimlari nafaqat daromadlarni oshirish, balki o'sishni rag'batlantirish, tenglikni ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun ham mo'ljallangan. Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy iqtisodiyotlarda soliq tizimlari nafaqat daromadlarni oshirish, balki o'sishni rag'batlantirish, tenglikni ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun ham mo'ljallangan. Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy iqtisodiyotlarda soliq tizimlari nafaqat daromadlarni oshirish, balki o'sishni rag'batlantirish, tenglikni ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun ham mo'ljallangan.

Umuman olganda, soliq tizimida axborot texnologiyalarining roli kun sayin ortib bormoqda. Ushbu texnologiyalar nafaqat soliq xizmatlarini soddalashtirish, balki ularning qulayligi va jamoatchilik uchun ochiqligini oshirish uchun ham muhim vositaga aylandi. Axborot texnologiyalarini samarali boshqaruv vositasi sifatida soliq

tizimiga joriy etish turli yo'llar bilan amalga oshiriladi. Ushbu texnologiyalar soliq operatsiyalarini tezlashtirish, inson omilini kamaytirish va qaror qabul qilishni avtomatlashtirish imkonini beradi. Soliq xizmatlarini ko'rsatish soliq islohotlarini amalga oshirish, soliqlarni baholash va yig'ish, shuningdek, soliq majburiyatlarining to'g'ri bajarilishini nazorat qilishni o'z ichiga oladi, bu esa soliq tizimi adolatli va samarali bo'lishi kerakligini anglatadi. Soliq tizimi adolatlilik soliqlar fuqarolar va tashkilotlarning daromadlari va mulkiga mutanosib ravishda taqsimlanishi va jamiyat uchun minimal xarajatlar bilan maksimal to'lovlarni ta'minlashi kerakligini anglatadi. Soliq to'lovchilar xizmatlari, shuningdek, soliq tizimlarining iqtisodiyotni tartibga solish va ijtimoiy maqsadlarga erishishdagi rolini ham ko'rib chiqadi.

Soliq munosabatlarida “soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatishda huquqiy aniqlik tamoyilini ta'minlashning ahamiyati, shuningdek, ommaviy, majburiy va ijtimoiy-huquqiy o'zaro ta'sir sharoitida barqarorlikni ta'minlaydigan normativ-huquqiy normalarni shakllantirishning qat'iyligi va to'liqligini oshirishni ham anglatadi” [2021]. M. Shtebning ta'kidlashicha, Germaniya huquqiy normalariga asoslangan soliq ma'muriyatida soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish bo'yicha fiskal majburiyatni belgilovchi qonun shunchalik aniq, tushunarli va bir ma'noli bo'lishi kerakki, har qanday soliq to'lovchi, uning mazmuni, maqsadi, mavzusi va qo'llanilish doirasiga asoslanib, ushbu norma bo'yicha soliq majburiyatlari va qay darajada ekanligi haqida aniq xulosa chiqarishi mumkin. “Soliq to'lovchilar o'zlarining soliq yukini tushunishlari va kelajakdagi soliq majburiyatlarini bajarish uchun mablag' to'plashlari kerak” [2017]. Robert Van Bred Ero gollandiyalik siyosatchi va iqtisodchi. Uning soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish bo'yicha qarashlari aniq sharoitlar va siyosiy vaziyatga qarab sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Biroq, uning ushbu mavzu bo'yicha qarashlarida bir nechta umumiy tendentsiyalarni kuzatish mumkin. Van Breda Ero soliq to'lovchilar mablag'laridan samarali foydalanish muhimligini ta'kidlaydi va byudjet shaffofligi va hisobdorligi masalalariga e'tibor qaratadi. U soliq to'lovchilarning pullari samarali va jamoat manfaatlari yo'lida ishlatilishini ta'minlash uchun davlat xarajatlarini puxta rejalashtirish va nazorat qilishni qo'llab-quvvatlaydi. Uning qarashlarining asosiy jihatlaridan biri soliq to'lovchilarning majburiyatlari va huquqlari o'rtasidagi muvozanatdir. Van Breded soliq to'lovchilarga xizmatlar bepul bo'lmasligi kerak va odamlar davlat va jamiyat oldidagi majburiyatlari uchun javobgarlikni o'z zimmlariga olishlari kerak, deb hisoblaydi. U fuqarolarni faol fuqarolik pozitsiyasini egallashga va davlat bilan hamkorlik qilishga undaydigan soliq tizimini rivojlantirish tarafdori. Van Breda shuningdek, davlat tizimida shaffoflik va ochiqlikning muhimligini ta'kidlaydi va soliq to'lovchilar va hukumat o'rtasidagi aloqani yaxshilash bo'yicha bir qator tashabbuslarni taklif qildi. U soliq to'lovchilar o'z pullari qanday va qayerga sarflanayotganini yaxshiroq tushunishlari uchun byudjet muhokamalarida ochiqlik va shaffoflikni oshirishga chaqiradi [2013].

Xorijiy, rus va mahalliy olimlarning yuqoridagi fikrlariga asoslanib, biz soliq to'lovchilarga xizmatlar ko'rsatish ijtimoiy adolat tamoyiliga asoslangan va mamlakatning iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda katta ahamiyatga ega deb hisoblaymiz. Soliqlar davlat dasturlari, infratuzilma loyihalari va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Olimlar shuningdek, muntazam soliq to'lovlari davlat va xalq ehtiyojlariga xizmat qilishini tan olishadi. Ularning ta'kidlashicha, soliq to'lovlari iqtisodiyotning asosiy tarmoqlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi, davlat byudjetining barqaror moliyalashtirilishini ta'minlaydi va ijtimoiy farovonlikni saqlashga yordam beradi. Biroq, ba'zi o'zbek olimlari soliq tushumlaridan foydalanishning shaffofligi va samaradorligi haqida xavotir bildirmoqdalar. Ular soliq tushumlarini boshqarish, korrupsiyaga qarshi kurashish va ushbu mablag'lardan jamiyat manfaati uchun foydalanishni ta'minlash uchun shaffof mexanizmlarni yaratish zarurligini ta'kidlaydilar. Umuman olganda, o'zbek olimlari soliq to'lovchilarning xizmatlari mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida va aholining ijtimoiy farovonligida muhim rol o'ynashini tan olishadi. Shu bilan birga, ular soliq to'lovchilarga yanada shaffof va samarali xizmatlar ko'rsatishni ta'minlash uchun soliq tizimini yanada rivojlantirish, soliq tushumlarini boshqarishda fuqarolarning ishtirok etish mexanizmlarini takomillashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashish zarurligini ta'kidlaydilar.

O'zbekistonda soliq tizimi. Soliq tizimi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asosida tartibga solinadi. O'zbekistonda amaldagi soliqlar

To'g'ri soliqlar:

- Jismoniy shaxslar daromad solig'i
- Yuridik shaxslar foyda solig'i
- Mol-mulk solig'i

Egri soliqlar:

- Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS)
- Akssiz solig'i
- Bojxona bojlari

O'zbekistonda soliq tizimi sezilarli darajada yangilanmoqda:

- Soliq stavkalari kamaytirildi
- Yagona soliq tizimi soddalashtirildi
- Elektron soliq xizmatlari joriy etildi
- Hisobot topshirish tizimi raqamlashtirildi

O'zbekistonda soliq tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillardagi islohotlar natijasida tizim yanada zamonaviy va samarali tus olmoqda. Kelgusida esa soliq siyosatini takomillashtirish mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib qoladi.

MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Soliqqa tortish davlat moliyasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy tartibga solish, resurslarni taqsimlash va daromadlarni qayta taqsimlashda muhim rol o'ynaydi.

Soliq tizimi har qanday davlat iqtisodiyotining muhim ustuni hisoblanadi. O'zbekistonda bu tizim sezilarli darajada rivojlanayotgan bo'lsa-da, hali ham ayrim muammolar mavjud.

- Ba'zi tadbirkorlar daromadlarini yashiradi yoki rasmiy ro'yxatdan o'tmasdan faoliyat yuritadi. Bu esa davlat byudjetiga tushumlarni kamaytiradi.

- Soliq qonunlari ba'zan murakkab va tushunish qiyin bo'lib, bu soliq to'lovchilar uchun qiyinchilik tug'diradi.

- Ba'zi sektorlar yoki tadbirkorlar ko'proq soliq to'laydi, boshqalari esa imtiyozlar sabab kamroq yuk ostida bo'ladi.

- Hujjatbozlik, tekshiruvlar sonining ko'pligi va ayrim byurokratik jarayonlar tizim samaradorligini pasaytiradi.

- Ko'pchilik soliq to'lovchilar soliq majburiyatlari va huquqlarini to'liq bilmaydi. Muammolarni bartaraf etish yechimlari quydagicha.

- Naqd pulsiz to'lovlarni kengaytirish
- Elektron nazorat-kassa tizimlarini joriy etish
- Soliq nazoratini kuchaytirish
- Soliq kodeksini yanada tushunarli qilish
- Ortiqcha soliqlarni qisqartirish
- Yagona soliq tizimini kengaytirish
- Soliq imtiyozlarini optimallashtirish
- Barcha subyektlar uchun teng sharoit yaratish
- Onlayn soliq tizimlarini kengaytirish
- Avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari
- Elektron hisobotlarni joriy etish
- Raqamli iqtisodiyotga moslashish
- Xalqaro standartlarga integratsiya
- Sun'iy intellekt asosida soliq monitoringi
- Soliq yukini optimallashtirish

O'zbekistonda soliq tizimi rivojlanish bosqichida bo'lib, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali yanada samarali tizimga aylanishi mumkin. Ayniqsa, raqamlashtirish va qonunchilikni soddalashtirish bu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

O'zbekistonda soliq tizimi davlat iqtisodiy siyosatining eng muhim instrumentlaridan biri bo'lib, mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda hal

qiluvchi rol o‘ynaydi. Soliqlar orqali davlat byudjeti shakllanadi, iqtisodiyot tartibga solinadi va ijtimoiy tenglikni ta’minlashga xizmat qilinadi. Shu jihatdan, soliq tizimining samaradorligi bevosita mamlakat iqtisodiy barqarorligi va rivojlanish darajasiga ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilgan soliq islohotlari tizimni soddalashtirish, soliq yukini kamaytirish va tadbirkorlik muhitini yaxshilashga qaratilgan. Ayniqsa, soliq ma’urchiligining raqamlashtirilishi, elektron xizmatlarning joriy etilishi va hisobot tizimining optimallashtirilishi soliq to‘lovchilar uchun qulaylik yaratdi hamda shaffoflikni oshirdi.

Shu bilan birga, tizimda hali ham ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, yashirin iqtisodiyot ulushi, soliq qonunchiligining murakkabligi, soliq savodxonligining yetarli emasligi hamda ayrim byurokratik to‘siqlar tizim samaradorligini cheklab turibdi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur.

Kelgusida soliq tizimini rivojlantirish quyidagi ustuvor yo‘nalishlarga asoslanishi lozim:

- soliq qonunchiligini yanada soddalashtirish va barqarorligini ta’minlash;
- raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarni keng joriy etish;
- soliq yukini adolatli taqsimlash va imtiyozlarni optimallashtirish;
- soliq savodxonligini oshirish orqali ixtiyoriy to‘lov madaniyatini shakllantirish;
- yashirin iqtisodiyotni qisqartirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda soliq tizimini takomillashtirish iqtisodiy o‘rinishni jadallashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va davlat moliyaviy barqarorligini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi. Zamonaviy va adolatli soliq tizimi nafaqat davlat manfaatlariga, balki jamiyat farovonligiga ham xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Alan Greenspan. The Age of Turbulence: Problems and Prospects of the Human Financial System. - Moscow: United Press, 2010. - p. 550.
2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Moscow, 1935.
3. Podshivalova, D.Y. Tax clarifications in the context of ensuring legal certainty in secure taxation in the Russian Federation / D.Y. Podshivalova // Legal Science. - 2021, -No. 1, -35-40.
4. Steber M. The significance of fundamental human rights for German tax law / M. Steber // Law. Journal of the Higher School of Economics. - 2017, No. 4, pp. 2016-231. - DOI: 10.17323/2072-8166.2017.4.216.231

5. Robert F. Van Breda, The Impact of Science and Technology on Taxation Intertax, vol. 41, issue 12 (2013), pp. 628-637.
6. Orlov V.A. Contemporary Problems in the Field of Fundamental Principles of Taxation / V.A. Orlov // Bulletin of Polotsk State University. Series D. Economic and Legal Sciences. – 2017. – No. 5.-Pp. 135-142.
7. Stepnov I.M. Digital challenges and tax fairness / I.M. Stepnov, Yu.A. Kovalchuk // Digital Law. – 2020. – Vol. 1. – No. 1. – Pp. 39–58. – DOI: 10.38044/DLJ-2020-1-1-39-58.
8. Orlov V.A. Contemporary problems in the field of fundamental principles of taxation / V.A. Orlov // Bulletin of Polotsk State University. Series D. Economic and Legal Sciences. – 2017. – No. 5. – P. 135-142.
9. Tyutin D.V. Tax control, liability, and tax responsibility: monograph. – Moscow: CONTRACT, 2014. – 216 p.
10. Makhalina O.M. Transformation of the digital economy into national tax systems of foreign countries / O.M. Makhalina, V.N. Makhalin // Bulletin of the Russian State University of Economics. Series: Economics. Management. Law. – 2020. No. 3. – P. 38–51. – DOI: 10.28995/2073-6304-2020-3-38-51.
11. I.A. Ergashev. Improving the organizational and legal foundations for ensuring tax discipline. Dissertation abstract. Tashkent, 2023 13. S.F. Nazarov. Improving tax audits in Uzbekistan. Dissertation, Dissertation abstract. Tashkent, 2023